

Emlékezés a munkásmúltra

Gondolatok Az Újpesti Munkásotthon története olvasásakor

Zeng a dal a Városliget fái tövében. Kisgyerekek fogóztak össze körbekerikába és énekelnek szívből, önfeledten. A Margitsziget sétányain, a budai hegyek kanyargós ösvényein tarkállik a nép, úgy rémlik, mindenki otthagya a várost és ideköltözött napfényre, erdők, hegyek oltalmába. A május szemlét tart népes és vidám tábora felett. Béke van. S nagy a reménység, hogy most már mindig így is lesz. De a lélek mélyéről — ki tudja, hogyan, miért a vi-

dámság óráiban kísért ez leginkább — mindig feltör egy-egy foszlánya az emlékezésnek. S mert Magyarországon élünk, a század közepén, van mire emlékeznünk. Generációk hordozzák magukban nem tűnő képeit a munkásnyomornak és a háborúknak, lelkes nekirugaszkodásoknak és vesztett harcoknak, áldozatoknak és hősöknek. Ezek az emlékek — még mindig sajgó sebek fájdalma, régvolt örömek — belejászanak a mába is, akarva-akaratlan formálják mindennapjainkat. Ismernünk, kutatnunk kell hát ezt a történelmi közelmúltat. Addig, amíg nem késő. Addig, amíg a pusztulást valahogy átvészelt utolsó irományok is nem foszlanak semmivé és nem viszik sírjukba tanúvallomásaikat azok, akik ma még beszélni tudnának.

Mindezt egy vékony, de száz oldalán egész történelmi korszakot magába sűrítő, izléses kiállítású könyvecske juttatta eszembe. Lapjain szerzője, dr. Szalai György, a Budapesti Történelmi Múzeum Emlékek, Budapest múltjából sorozata keretében az *Újpesti Munkásotthon történetét* dolgozta fel. Aki nem sokat tud a munkásmozgalom háború előtti éveiről, bizonyára felteszi a kérdést: mi érdekeset mondhat egy munkásotthon története? De akik ismerik Újpesten a Munkásotthon utcai szürke házat, azoknak szívét a címlap rajza láttán melegség önti el és mohón lapozzák végig Szalai György munkáját. Mert a munkásotthonok nélkül nem lehet megérteni a munkásmozgalom háború előtti történetét. Ezeket az otthonokat — s az újpesti talán a legjobb példa rá — a reakcióval való örökös birkózásban, a támadás és a védelem erős sáncaivá formálták a munkások. Az otthon — nem véletlenül viseli nevében nyelvünk egyik legszebb szavát — volt a szervezkedő munkásság első menedéke, sztrájktagja és munkaközvetítő, a kultúra és a tudás forrása, a lélek formálója és az öntudat kovácsa, nevelő, istápoló, míg lehetett, oltalom, és — tudjuk, olvashatjuk — nehéz, vésszel teli, súlyos időkben szinte hitbéli színbólum is.

S mivel az idők folyamán az *Újpesti Munkásotthon* is ilyen erős kisugárzású politikai és kulturális centrummá vált, hatáskörébe vonva az egész munkásvárost, története jószerint Újpest históriája is. Nem meglepő tehát — a szerző, s kutatótársai ki sem kerülhették e módszert —, hogy a munkásotthon történetét Újpest történelmébe ágyazva vazolták fel. Ez a könyv erőssége, de egyben gyengéit is megvilágítja. Erőssége, mert történelmi körképet próbál festeni, mert a munkásotthon politikai jelentőségét sokoldalúan mutatja be. Az eredmény valahogy mégis torzó — nagy a feladat, kevés hozza az eszköz —, s a könyv, amely érdeklődést ébresztett, végül hiányérzetet kelt az olvasóban. De ez a megjegyzés — tegyük hozzá őszintén — azért már túlmutat Szalai György munkáján. Az előbb említett »végére járni, amíg nem késő«-problémára, a helyes gyártörténeti kutatómunka fokozottabb ütemű elvégzésére, a hivatás szenvedélyétől fűtötte történészek és a talán nem kisebb szenvedélyű társadalmi segítők »szentszövetségének« létrejöttére gondolok.

Mert másként ez a szekér, ismerjük be, csak nehezen fog előremozdulni. Igazolja ezt akár Szalai könyve is. Előszavában a szerző szinte mentegetőzve említi, hogy az élők visszaemlékezései, a szemtanúk beszámolóai a sokaságos, az írásos forrásokat kiegészítő szerepüknél lényegesen nagyobb jelentőségre emelkednek. Baj ez? Szomorú, hogy kevés írásos dokumentum maradt meg, de az élő szemtanúk vallomásai is a pusztulásból mentettek át a

köztudatba fontos közléseket, s értéküket csak növeli, hogy a szavakban ma is ott izzik az átélt élmény forrósága. Hogy ez »hibridde« teszi a könyv stílusát? Hát istenem, egy olyan történelemkönyvet tartunk a kezünkben, amelynek jó néhány szereplője — örüljünk neki — ma még egyben »társszerző« is lehetett. *De mi lesz holnap, holnapután?* Mert a kis kötet egy-egy tanúvallomása, élménye, adata nyomán az olvasóban egyre nagyobb vágy támad, hogy — Ugró Gyula polgármester úrnak a munkásokról szót se ejtő, egykori díszkötetes műve után — Újpest teljes és igaz történetét is olvashassa végre. S ehhez bizony még a Szalai György könyvében említetteknel is sokkal több »társszerző« kell. Tudom, nem zörgetek éppen zárt kapukon, hiszen sok helyütt, Újpesten is, megindult már az emlékek összegyűjtése. De azért túlon-túl *nagyok még a fehér foltok.*

Tavaly egy alkalommal — beszámoltam róla a *Magyar Nemzetben* — amolyan próbakutatást végeztem az Egyesült Izzóban, vajon mit tud a gyár ifjúsága az Izzó múltjáról. Telegdy Györgyről, Bródy Imréről, Kiliánról, s mind a többiek-ről. S míg kérdéseimre egyre szomorúbb válaszokat kaptam, egy kis műhelysarokban Tavasz Lajos bácsi, a gyár nyugdíjasa, s történetének magányos, de fáradhatatlan kutatója, végnélkül mesélt a múltból, szinte beletörődő megadással szólva a gyár hányódó irattáráról is, amely, ki tudja, milyen titkokat rejtett. Pedig az Izzóról nem mondható, hogy akár a munkásműlt, akár műszaki kultúránk szempontjából is csupán egy a sok közül. S a többi gyár — a gyárak története, a munkásvárosok története — múltjának históriája is egy-egy fel nem tárt kincsesbánya. Hol vannak például — néhány éve még megvoltak — a cérnagyári nők egykori keserves életét önkéntelenül leleplező igazgatósági levelek, s kik tudnak többet Gárdi doktorról — egy utcatábla, s Szalai György könyvének néhány sora őrzi emlékét —, aki a munkások tüdőgondozásának is egyik apostola volt Újpesten. S élnek talán még a régi nagy sztrájkok tanúi is, azok közül is bizonyára jó néhányan, akik akkor »hozomra« adott zsírral, krumplival »vettek részt« a bérharcokban. S a kutatómunka révén talán azok is megszólalnak majd, akiknek vallomása nyomán ma már hívebb, igazabb és teljesebb képet alkothatunk a szociáldemokrata és a kommunista munkásoknak a közös ügyért folytatott együttes harcáról.

Újpestről szólva természetesen Kispestre, Angyalföldre, Pesterzsébetre is gondolok, valamennyi peremváros történetére. Mert igaz ugyan, hogy *Ránki György, Karsai Elek* és mások révén az utóbbi években a közelmúlt nagy politikai forrásmunkái sorra-rendre napvilágot látnak, de a kor képe mégis úgy lesz csak teljes, ha a dokumentumokat a nép életének széles társadalmi tablója veszi körül.

E tablón máris egy-egy ecsetvonás a Budapesti Történelmi Múzeum munkatársainak helytörténeti monográfiái, Szalai György műve is. Köszönet érte. *De a munka neheze még hátra van.* Úgy gondolom, hogy hatékony mozgalom nélkül, amelynek vezérkara, irányítóit hivatásos történészek, gárdája pedig a valamennyi gyárban, peremvárosban fellelhető, szorgoskodó, minden szép munkára kész Tavasz Lajosok lennének, el sem végezhető.

Csatár Imre

ÜGETŐVERSENY

szombat du. fél 3 órakor